

*Свято
стрілецької дивізії «Галичина»
у Станиславові 11 липня 1943 р.*

*Документальні свідчення, спогади,
історичні світлини*

**Упорядкував
ІВАН МОНОЛАТІЙ**

ІВАНО-ФРАНКІВСЬК
«ЛІЛЕЯ-НВ» 2008

Пропонований увазі читачів випуск із серії «Мое місто» – збірка документальних свідчень і відозв про створення стрілецької дивізії «Галичина» й вербунок до неї 1943 р., газетна інформація і спогад про цю подію у нашому місті, а також публікація досі не опублікованих історичних світлин зі свята дивізійників 1943 р. у Станиславові, 65-річчя якого відзначаємо 11 липня 2008 р.

Для розуміння того, як поводитися більшість станиславівців під час останньої світової війни, слід відмовитися від орієнтації на усталені міфи. А для того, щоб зрозуміти причини поведінки тогочасного обивателя, варто зазирнути до історії трохи глибше.

Для цього й публікуємо нині історичні факти про маніфестацію майбутніх українських дивізійників в окремо взятому місті – своєрідний бунт, а не мовчазну згоду на подальшу окупацію нашої землі новими господарями, режим яких уже корчився в конвульсіях історії. Адже майбутні дивізійники щиро вірили у кращу долю власного народу, хоча більшість з них знала, що йде на криваву борню і вірну смерть.

Видання проілюстроване унікальними за своїм інформаційним насиченням світлинами періоду німецько-нацистської окупації.

Упорядкування, наукове редагування і коментарі **Івана Монолатія**

Консультант – кандидат історичних наук, доцент **Галина Стефанюк**

Світлини – фотосалону «Хеміграфія ЕКА» **Євгена Красінського**

*При оформленні обкладинки використано поштівку з загальним виглядом міста 1940-х рр. з колекції **Зеновія Жеребецького***

Серія «Мое місто» друкується за сприяння
п. Юрія Височанського, власника книгарні «Софія» (вул. Незалежності, 9)

ВІД УПОРЯДНИКА

Історія останньої світової війни належить до найміфологізованіших, зретушованих, відверто сфальсифікованих сторінок минувшини, яка і нині має безпосередній стосунок до нашої громадянської позиції. При цьому советська історія війни була сфальсифікована ще в процесі створення. Основною методологічною тезою советської історіографії (а сьогодні й російської) був міф про те, що «советський народ переламав хребет нацизму і приніс визволення народам Європи».

Всі події, факти, явища, проблеми, людські долі, помилки, що не вкладалися в цю схему (як-от колабораціонізм), викреслювались з історичної й життєвої хроніки, нагадування про них каралося у той чи інший спосіб. Страх правди і справедливості панував усеохопно. Але, крім ідеологічних, історіографічних, методологічних дискусій, проблема останньої війни має, на відміну від інших спірних сторінок історії, чітко виражений політичний аспект, який постійно актуалізується в масовій свідомості українців.

Найтабуйованішими темами історії війни були і є донині: окупація й повсякденне життя в умовах війни, існування на життя чи на смерть, життя рабами або прагнення до незалежності рідної землі.

Історія переконує, що найважливішим випадком співпраці українців з гітлерівським режимом на організаційному рівні стало створення добровільної дивізії СС «Галичина». Навесні 1943 р. після приголомшливої поразки німців під Сталінградом нацистська влада прийшла до запізненого рішення – набрати до своєї армії ненімецьких жителів східних територій.

У березні 1943 р. керуючий генеральною округою «Галичина» бригадефюрер СС Отто Вехтер, який дуже прихильно ставився до українців, налагодив співробітництво з Українським Центральним Комітетом Володимира Кубійовича і попросив дозвіл на формування поліційного полку «Галичина». Безпосередньою причиною створення такої дивізії була надія на те, що це поліпшить ставлення німців до українців.

Великий вплив на рішення керівництва УЦК справили й уроки подій 1917–1920 рр., оскільки В. Кубійович зі своїми колегами (а також

сам митрополит А. Шептицький) були переконані в тому, що саме відсутність добре вишколеної армії не дала змоги українцям створити власну державу після Першої світової війни. Усвідомлюючи можливість поразки Німеччини, вони твердо вирішили цього разу не допустити, щоб у хаосі подій українці знезацька опинилися без регулярних Збройних сил.

На переговорах про створення дивізії УЦК наполягав, щоб ця частина боролася лише проти советських військ. За вказівкою Г. Гімлера О. Вехтер зажадав, щоб усе вище командування дивізії складалося з німців, а сама вона, щоб не дратувати А. Гітлера, називалася не українською, а галицькою. Коли в червні 1943 р. УЦК оголосив набір добровольців, на заклик відповіли понад 82 тис. чоловік, і 13 тис. з них згодом стали солдатами добровільної дивізії СС «Галичина».

Багатьом сучасникам і дослідникам подій Другої світової війни важко зрозуміти, чому аж понад 80 тисяч української молоді зголосилося до лав дивізії СС «Галичина». І сьогодні виникають запитання: як можна було тоді зважитися на співпрацю з гітлерівською Німеччиною, коли від її бомб уже горіли стріхи волинських сіл, коли тисячі українців гинули в гестапівських катівнях і коли мільйони української молоді депортовано на невилічні роботи до Німеччини?

Ті, що давали згоду на створення національної дивізії у складі чужого війська, добре розуміли, якими цілями керуються українці, приступаючи до визвольної боротьби. Це виразно проявилось вже на самих початках: при присязі, при назві дивізії, при уніформах, відзнаках чи прапорах, а головним чином при командному складі. Тому дивізію «Галичина» патріоти організували для однієї мети: боротьби за українські ідеали.

Ворожі українству сили не допустили до творення великої збройної формації. Щоправда, і великі дивізії не мали впливу на хід гігантських змагань останньої світової війни. Та кожному відомо, що дивізія «Галичина», хоча і не була повноцінною армією, мала не тільки мілітарне значення, а й у багатьох випадках – політичне. В недалекому майбутньому дивізійники стали ядром національних Збройних сил – Першої дивізії Української Національної Армії.

Українська дивізія «Галичина» – це особливе за часів Другої світової війни військове формування. Виникло воно як наслідок того соціально-політичного стану, що мав місце в Західній Україні у період від осені 1939 р. – з часу окупації советськими військами Західної України до літа 1943-го, коли було створено дивізію «Галичина».

Для створення цієї дивізії потрібні були як мінімум дві умови. Перша – дозвіл німецького військово-політичного керівництва на утворення формування. Друга – наявність у Західній Україні соціально-політичних передумов, які завершили б масовість добровольців. Бо без підтримки народу або ідея створення дивізії вмерла б ненародженою, або німцям довелося б силою мобілізувати українців до дивізії, що згодом не дозволило б зробити з неї справжню бойову одиницю з високими вимогами і духовною цілісністю, які мали місце в дивізії.

Щодо першої умови слід зазначити, що після поразок у 1943 р. німці відмовилися від своєї амбітної позиції, нібито східну проблему вони можуть вирішити тільки «пролиттям німецької крові». І тому для боротьби з більшовизмом почали притягати й інші народи, творячи підрозділи в рамках «Зброї СС» («Waffen SS»). Таких дивізій було утворено 29.

Дивізії «Зброї СС» формувалися з людей російської, французької, іспанської, татарської та інших національностей. Українська дивізія «Галичина» була аж 14-ю.

Слід враховувати, що це була дивізія Ваффен-СС, яка призначалася не для каральних акцій, а лише для бойових дій. Набір у дивізію вівся по лінії УЦК. Бандерівська ОУН поставилася до факту створення дивізії вороже. А мельниківці вважали її серйозною школою для майбутньої армії. Вище керівництво дивізії було німецьким. Солдати носили німецьке обмундирування з синьо-жовтими знаками розрізнення й галицьким левом у петлицях. Вони присягнули на вірність Україні, що згодом урятувало офіцерів і солдатів дивізії від покарання – по війні їх визнали невинними у скоєнні злочинів. 1944 р. дивізія була майже вщент розбита й перекинута спочатку на південь Польщі, далі – у Словаччину і Югославію, де в березні 1945 р. вона об'єдналася з 34-м батальйоном СД («Волинським легіоном») і через місяць здалася на милість переможцям – американцям і англійцям. Як колишні громадяни Польщі дивізійники не підлягали репатріації в СРСР.

Спроби сформувати українські дивізії були і раніше, і пізніше. 1941 р. німці заявили про намір створити дивізію СС «Суми» з полонених українських солдатів. 1944 р. була спроба створити дивізію СС «Карпати» – знову ж таки, невдала. 1945-го було створено Другу дивізію Української Національної Армії, проте вона так і не брала серйозної участі в бойових операціях. Згадаймо також підрозділи СС «Юнаки», куди записували дітей 14–17-ти років для обслуговування техніки тощо.

Щодо другої умови, то ідея створення української дивізії дістала підтримку в народному середовищі, особливо серед української

інтелігенції Західної України. Про це може свідчити, скажімо, те, що з самого початку зголосилося 80 тис. добровольців, хоча для комплектування дивізії потрібно було тільки 15.

На особливу увагу заслуговує і той факт, що після поразок у 1943 р. ніхто у світі не сумнівався, що Німеччина зазнає поразки. І все ж таки українська громада Галичини ухвалила рішення підтримати ідею створення дивізії, а українська молодь масово йшла добровольцями до неї.

Виникає питання: чому, бачачи неминучість поразки Німеччини у війні, галичани все ж таки вступають у війну на німецькому боці? Чи не простіше було б відсидіти десь на печі або в лісі, дочекатися Червоної Армії, щоб добити вже конаючого німецько-фашистського загарбника у її лавах? Чому саме боротьбі проти більшовизму, а значить – проти Червоної Армії присвятили своє життя галицькі юнаки?

Перш за все варто зазначити, що українці на тлі зіткнення двох монстрів – німецького нацизму і російського більшовизму – опинилися в дуже складному становищі. Через те, що і німецький нацизм, і російський більшовизм були однаково смертельні для нього. Українець, не маючи власної держави, став перед вибором: а на чийому боці йому виступити? Тож, щоб боротися з німецьким нацизмом, він мусив піти до Червоної Армії, а щоб боротися з російським більшовизмом – до німецької.

Безумовно, існував і третій шлях – піти у славне військо УПА, яке, хоч і не мало достатньо сил, боролось на два фронти: як із московським більшовизмом, так і з німецьким нацизмом. Але за певних обставин не кожен українець мав можливість потрапити у ліс, до лав УПА. І тому українці в Галичині робили свій політичний вибір не на користь російського більшовизму. Для такого вибору були певні об'єктивні причини.

Як же відбувалося утворення дивізії «Галичина» й набір до неї добровольців?

Створену у Львові для цієї мети Військову Управу очолив галицький німець Альфред Бізанц, колишній полковник УГА, людина, досить відома у Західній Україні. Але реально повноваження Управи були мінімальні. Навіть ті поради, котрі вона давала німцям, ті залишали без уваги. У переговорах з О. Вехтером представники української сторони наполягали на виконанні таких вимог:

дивізія повинна бути українською в складі німецької армії (а не німецькою, складеною з українців), що повинно знайти відображення у назві, зовнішніх відзнаках і в командному складі;

дивізія має формуватися у складі Вермахту, оскільки частини «Waffen-SS» не мали духовної опіки над військовослужбовцями, а це мало велике значення для українських вояків;

моторизація дивізії до такої міри, щоб вона мала всі види зброї, включаючи танки;

дивізія в цілому та її окремі частини не можуть використовуватися проти власного народу.

Лише невелика частина цих вимог була виконана. За рішенням Г. Гімлера дивізія не мала права носити назву «українська», а щоб не пропагувати ідею незалежності України, вона повинна зватися «галицькою» і складатися з мешканців тієї країни, яка раніше належала Австрії, тобто із «австрійських галичан», а не з українців. Сучасний державний герб України – «тризуб» був тільки на прапорі дивізії, а основною відзнакою дивізії став «галицький лев». Усі командні пости від батальйону і вище тимчасово передавалися до рук німців.

Командиром дивізії було призначено бригадефюрера СС Вальтера Шиммана, якого 20 листопада 1943 р. змінив бригадефюрер СС Фріц Фрайтаґ, колишній офіцер таємної поліції, пізніше командир полку в єдиній дивізії поліції на фронті (4. Ss-Polizei-Panzergranadier Division). Згадують, що Ф. Фрайтаґ був дуже честолюбною людиною, підозріло ставився до своїх колег і за своїм характером узагалі мало підходив для керування дивізією. Дивізія увійшла до складу «Waffen-SS» разом з іншими національними формуваннями, але для неї було зроблено виняток, і «Галичина», єдина з усіх різнонаціональних дивізій СС, отримала опіку католицьких, а потім і православних священників. Сформована дивізія була як напівмеханізована, але не «Panzergranadierdivision». Обіцянку використовувати українців тільки на східному фронті також не повністю виконали. Українська сторона погодилася на всі ці обмеження, вважаючи їх тимчасовими і такими, що будуть зняті після того, як дивізія покаже себе у боях.

Набір добровольців проводився у травні-червні тільки серед українців, що проживали на території нинішніх Львівської, Тернопільської та Івано-Франківської областей. Пізніше в дивізію вступали представники інших регіонів, наприклад, так званий Волинський легіон, і навіть полонені красноармійці.

На 18 червня 1943 р. записалося 84 тис. добровольців, 52 з яких пройшли медкомісію, але у дивізію було зараховано тільки 13 тис. Після комісування захворілих і тих, які отримали «бронь», чисельність майбутньої дивізії становила 11,5 тис. чоловік, і в листопаді 1943 р. додатково було призвано ще 6 тис., так що в навчальні табори відправили 17,2 тис. чоловік. Після наближення фронту охочих

записатися до дивізії стало набагато більше, тому що молоді залишалися або бути мобілізованою до Червоної Армії, або «йти до лісу». Тому з добровольців сформували ще п'ять поліційних батальйонів.

17 червня 1943 р. колишні офіцери та підофіцери першими відправилися на перепідготовку: піхотинці – в Лешани, артилеристи – в Бенешов у Чехії, піхотні артилеристи – в Бреслау-Лісса в Силезії.

18 червня транспорт відправився також у Брно і на польський військовий полігон «Гайделяґер» біля Дембиці, куди через два тижні доставили вже обмундированих рекрутів із Брна.

За статутом дивізія повинна була складатися з 480-ти офіцерів, 2587-ти підофіцерів і 11 622-х стрільців, разом – 14 689 чоловік.

На 20 вересня реально дивізія складалася з 261-го офіцера, 673-х підофіцерів і 11 967-ми стрільців, разом – 12 901 чоловік. Після закінчення рекрутської перепідготовки і прийняття присяги в Гайделяґері найздібніших рядових відправили до підстаршинських шкіл. Була відчутна нестача українських командних кадрів, тому дивізійний штаб добився дозволу вислати в офіцерські школи кількості молодих кандидатів, що не мали бойового досвіду, необхідного в таких випадках.

У травні 1944 р. відібрані поїхали на курси до Чехії. Всі, хто пройшов перепідготовку, отримали відповідні звання, що не завжди відповідали тим, які вони мали в інших арміях. Найвище звання майора отримали: командир дивізіону важкої артилерії артполку Микола Палієнко і Євген Побігущий – командир 29-го піхотного полку.

Вже в липні 1944 р. радянські війська оточили й розбили під Бродами вісім німецьких дивізій чисельністю близько 60-ти тис. чоловік. Серед них були 10 тис. бійців галицької дивізії, що мали нещастя отримати хрещення вогнем за цих катастрофічних обставин. Десь п'яти тисячам удалося вирватися з оточення, але понад 3 тис. було вбито, поранено й захоплено в полон. За підрахунками істориків, 2 тис. уникли полону, й пізніше багато з них приєдналося до УПА...

Свавілля комуністичного режиму, керованого з Москви, масові репресії НКВД, руйнація вікового укладу життя людей на догоду комуністичній ідеології, колективізація, насаджування чужої культури, русифікація – все це призвело до того, що ще до початку війни між Німеччиною і СРСР соціально-психологічна атмосфера в Західній Україні характеризувалася вкрай ворожим ставленням місцевого населення до московсько-більшовицької влади. Тож характерним для того часу був пошук шляхів звільнення від більшовицького кривавого ярма.

Створення дивізії СС «Галичина» було бажанням не так підтримати нацистську політику, як створити й укріпити незалежність українських

земель. Але, на жаль, цим мріям здійснитися вдалося тільки в недалекому майбутньому.

Пропонований увазі читачів випуск із серії «Моє місто» – збірка документальних свідчень і відозв про створення стрілецької дивізії «Галичина» й вербунок до неї 1943 р., газетна інформація і спогад про цю подію у нашому місті, а також публікація досі не опублікованих історичних світлин зі свята дивізійників 11 липня 1943 р. у Станиславові.

Можна по-різному ставитися до сьогоднішньої теми – із щирим захопленням, ворожістю, чи ненавистю, але слід пам'ятати інше – це теж наша історія, історія нашого міста в часи ще однієї окупації останньої світової війни – німецько-нацистської. Від величавої і певною мірою щирої маніфестації українських станиславівців й майбутніх дивізійників у липні 1943 р. до жорстоких каральних акцій у жовтні проти членів ОУН під час вистави Барничевої «Шаріки» залишалося зовсім мало. А про вже ліквідоване на той час єврейське гето годі й казати...

Співучасть у злочинах часто-густо вважається меншим гріхом, ніж пасивне потурання їм. Марк Фрост до епіграфа свого роману «Перелік сімох» виніс слова: «Усе, чого від нас вимагає Диявол, – це згода. Не боротьба, не бунт – мовчазна згода». Відбілювання власних злочинів через уявлення себе в образі жертви, вилучення з історії її ганебних сторінок і гіпертрофована зацикленість на власній позитивності (при мало не повному ототожненні себе зі своїми попередниками), які частина правих українських інтелектуалів вважає невід'ємними елементами «національної свідомості», аж ніяк не можна назвати ознаками здорового історичного світогляду. Так само не можна сприйняти й абсолютизованого погляду на масовий героїзм чи масовий колабораціонізм наших краян під час Другої світової війни. Кожен з них зробив свій принциповий вибір – або з ненависті до попереднього, советського режиму і болю за знищеними рідними, або під прицілом автомата, або з прагматичних розрахунків. Їхня буденна історія за чергової окупації – така, якою вона й була.

Бажання залишатися чесним у своїх поглядах на історію як перед собою, так і перед іншими неминуче приводить до висновку про те, що українці, як і інші народи, під час війни далеко не завжди поводитися по-лицарськи, як це намагаються подати творці новітньої української міфології. Але й не можна обвинувачувати їх в усіх бідах воєнного часу.

Для допитливих: питання про нацистські звірства і тих, хто їх підтримував, дуже докладно розглядалось упродовж Нюрнберзького процесу 1946 р. Але жодним словом там не було згадано українських націоналістів, хоча це було б дуже бажано для советської сторони.

Буча, яка час від часу здіймається не лишень у світовій, а й нашій, нібито українській пресі з приводу СС «Галичини», сама по собі не дивує. Якщо хтось із вояків «Галичини» справді заслужив кари, хай буде покараний, хто ні — хай спокійно живе. Тільки ось що прикметно: лише Канада тричі розглядала на судових процесах так звані «злочини дивізії «Галичина». Це було у 1950-му, 1984-му і в грудні 1986-го. Всі ці суди щоразу приходили до висновку, що жодних воєнних злочинів за дивізією «Галичина» не було.

У сучасному глобальному світі ми маємо друзів, але маємо і ворогів. Є певні сили, зацікавлені, щоб час від часу збуджувати хвилю світового обурення проти України – а не проти поодиноких українців, котрі зараз доживають свій вік в Англії чи в Австралії. І дуже прикро, що наші високі урядовці не забезпечили себе помічниками, які допомогли б їм порадами у такій ситуації і дали гідну відсіч подібним кампаніям.

Сьогодні за кордоном чимраз голосніше лунають заклики – якщо не засудити юридично, то принаймні дати історичну оцінку злочинам комуністичного режиму в цілому і НКВД зокрема. І стосується це сьогодні лише проблеми визнання Голодомору геноцидом проти української нації і встановлення кримінальної відповідальності за його заперечення. Дискредитація вояків, які воювали на боці українських визвольних сил, відволікає міжнародну громадськість від мільйонів енкаведистів, які розстрілювали наших близьких і рідних, а сьогодні в Україні, Росії, Білорусі, Казахстані за свої «подвиги» отримують підвищені персональні пенсії. Я далекий від думки ставити крапку в цій історії. Тим більше не варто захищати реальних воєнних злочинців. Але не може залишатися без належної відповіді чергова спроба оббрехати українців, звинувативши їх у всіх можливих і неможливих злочинах.

Для розуміння того, як поведилася більшість станиславівців під час останньої світової війни, слід відмовитися від орієнтації на усталені міфи. А для того, щоб зрозуміти причини поведінки тогочасного обивателя, варто зазирнути до історії трохи глибше.

Для цього й публікуємо нині історичні світлини про маніфестацію майбутніх українських дивізійників в окремо взятому місті – своєрідний бунт, а не мовчазну згоду на подальшу окупацію нашої землі новими господарями, режим яких уже корчився в конвульсіях історії. Адже майбутні дивізійники щиро вірили в кращу долю власного народу, хоча більшість з них знала, що йде на криваву борню і вірну смерть.

Величава маніфестація з нагоди проголошення 28 квітня акту створення дивізії «Галичина» відбулася в Станиславові 11 липня 1943 р.

На досі не відомих широкому загалу світлинах побачимо маси народу – перемішані убрання містян, сердаки і кептарі селян з довколишніх сіл, Службу Божу під відкритим небом й маніфестацію українського духу вулицями і майданами окупованого міста. На зарінку бачимо збудований польовий вівтар, гарно прибраний смеречиною, з образами серед вишиваних рушників. Бачимо німецьких військовиків і журналістів, українських достойників, які зайняли місця перед вівтарем. Далі – комбатанти, українська інтелігенція, молоденькі охотники до дивізії. Службу Божу править Кир Іван Лятишевський. Повівав вітер, лопотіли прапори, неслися могутні звуки «Боже Великий, Єдиний!» Після Святої Літургії впорядники з емблемами дивізії сформувавши похід, який рушив у бік міста. Німецькі військові чини, представники окупаційної влади міста, посадник Станиславова, українські громадяни й духівництво дісталися до середмістя. Там вони й зустрічали дефіляду. На майдані побіч пошти побачимо почесну трибуну, стрункі лави бранців, а також старших учнів гімназії. Поважну конкуренцію майбутнім дивізійникам робить так звана «стара війна» – комбатанти УСС, УГА та Армії УНР. Останні – сивоволосі старшини і підстаршини з українськими військовими відзнаками, з бравурою, як колись у Києві на Софійському майдані, дефілюють. Пізніше всі проходять відділ за відділом містом, усі відділи охотників до дивізії – з синьо-жовтим прапором...

Це – незабуття для сучасників маніфестація майбутніх вояків зі Станиславова й околиці. Хто зголосився до дивізії, незважаючи на політичні переконання, був певний, що це єдина нагода здобути військове звання. Всі знали, що коні замінилися танками, а шабельки – автоматами, про які ніхто не мав жодного уявлення. Та вже скоро станиславівці закінчили підстаршинські і старшинські школи і гідно поводитися та разом з усією дивізією перебували на фронті до останнього дня війни. Після війни в полонах Німеччини, Італії та Англії вони перебували аж до повного звільнення...

Кожна історична доба має своїх героїв, праведників, негідників, провокаторів, фальсифікаторів і брехунів. У цьому випадку кожна стара і нова війна має подвійне навантаження і тягар відповідальності для нащадків їхніх учасників – політичної, історичної, моральної – по обидва боки шансів. І лише спільна пам'ять про учасників воєнних дій об'єднає тих, хто розуміє війну як велетенську машину зла.

Іван Монолатій,
*директор Наукового центру дослідження
українського національно-визвольного руху
Інституту історії і політології Прикарпатського
національного університету ім. В. Стефаника,
кандидат історичних наук, доцент*

**БОЄВА УПРАВА
І СТІЛЕЦЬКОЇ ДІВІЗІЇ
„ГАЛІЧІНА”**

**УКРАЇНЦІ!
КОМБАТАНТИ! МОЛОДЕ!**

ДЛЯ _____ В ПІСЬМІ _____ ПОВІДОМЛЕННЯ
І _____ І НАШІ _____

з рахунку Боевої Управи

ЗІБРАННЯ
в СПРАВІ
НАБОРУ

ПРОШЕМО: _____

УКРАЇНЦІ! ВКЛЮЧАЙТЕСЯ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ФРОНТ ОБОРОНИ ПРОТИ БОЛЬШЕВИЗМУ
ГОЛОСІТЬСЯ ДО **ІІ** СТІЛЕЦЬКОЇ ДІВІЗІЇ „ГАЛІЧІНА”

ВІЙСЬКОВА УПРАВА

ДОКУМЕНТАЛЬНІ СВДЧЕННЯ*

Володимир Кубійович¹

Початки Української Дивізії «Галичина»

Ось які міркування подав я з нагоди творення Дивізії на згаданій конференції 18 квітня 1943 р. (подаю лише головні тези цієї довірочної доповіді): ми живемо в час найжорстокішої війни, в якій немає милосердя, в якій ціниться лише сила, в першій мірі фізична. Ми високо стоїмо морально, але фізичної сили нам бракує, і з цієї причини ми є об'єктом, а не суб'єктом у теперішніх подіях. Щоб поправити наші шанси, нашою задушевною мрією є створити власну збройну силу, і в цьому напрямі йдуть найрізномродніші спроби від вибуху війни... Українська Збройна Сила — це наше бажання, бо тоді стаємо співвоюючою силою і здобуваємо в боротьбі за наше становище найсильніший статут: ми проливали кров. І таким чином стаємо підметом у політиці...

¹Правописні норми всіх документів і спогадів – збережено. – Наук. ред.

¹ Володимир Кубійович народився в 1900 р. у Новому Сончі на Західній Лемківщині. 1918 р. розпочав студії в Ягайлонському університеті в Кракові, але вони були перервані війною в Галичині.

У 1918–1919 рр. – артилерист в Українській Галицькій Армії. Після відступу УГА за Збруч у половині 1919 р. залишився в Галичині, а відтак повернувся до Кракова, де продовжив студії у 1919–1923 рр.

У 1928–1939 рр. – доцент Краківського університету. Займався вивченням українських етнічних земель у складі Польщі, Чехо-Словаччини та Румунії. Від 1931 р. – дійсний член Наукового Товариства ім. Шевченка. Як видатний географ брав участь у міжнародних наукових конгресах у Празі (1932), Варшаві (1934) і Болгарії (1936), де виступав з доповідями. У своїх дослідженнях польсько-українських окраїн В. Кубійович послідовно обстоював українські геополітичні інтереси і провадив наукову дискусію з польськими вченими, яких звинувачував в умисному підробленні статистичних даних в дослідженнях, за що в 1939 р. був позбавлений катедри в Ягайлонському університеті. В 1939–1940 рр. – професор Українського Вільного Університету в Празі.

Як активний учасник українського національно-визвольного руху і щирий український патріот В. Кубійович у середині квітня 1940 р. очолив Український Центральний Комітет у Кракові, який координував діяльність українських громадсько-культурних організацій у Генеральній Губернії і допомагав українським утікачам перед більшовиками. Праця в УЦК за тих

Різні збройні відділи, які організуються, зокрема на східніх землях — це відділи з українців, але не українські. Вони не зв'язані з українським зорганізованим світом, за ними не стоїть український політичний чинник, бо в справах жадного з цих відділів не було німецької політичної декларації. Проллята українцями кров (наприклад, кров соток українців у Сталінграді), не впливає на українсько-німецькі відношення і на нашу ролю в світі. З двох способів постання армії — повстанської і регулярної — ми є вповні за другим...

обставин була важким тягарем, коли доводилося лавірувати між домаганнями німецької адміністрації та українських політичних груп.

Попри всі труднощі воєнного часу Український Центральний Комітет, очолюваний В. Кубійовичем, зробив дуже багато для піднесення української культури й авторитету українців. Зокрема було добре скоординовано культурницьку й організаційну діяльність на найзахідніших українських землях (т. зв. Закарпаття), що були перед війною головним об'єктом посиленої колонізації. Засновано українське видавництво у Кракові. Після приєднання Галичини до Генеральної Губернії в 1941 р. поле діяльності УЦК значно розширилося. Зорганізовано Допомогові Комітети на місцях. В умовах фактичної заборони на діяльність політичних партій УЦК став головним репрезентантом українців перед німецькою владою.

У квітні 1943 р. В. Кубійович як голова УЦК став одним з організаторів Військової Управи і зі свого боку докладав багато зусиль до формування частин дивізії «Галичина». Зокрема, разом з членами Військової Управи йому вдалось домогтися дозволу німецьких чинників на набір до української дивізії не тільки в дистрикті Галичина, але й по всій Генеральній Губернії.

Коли розгорілася польсько-українська підпільна війна, В. Кубійович виступив із закликом припинити збройне протистояння. Його ж стараннями уникло гестапівських арештів чимало українських політичних і громадських діячів, а також було врятовано від концтабору багато гебреїв (разом – кілька сотень осіб).

У 1945 р. В. Кубійович на пропозицію генерала П. Шандрука стає його заступником у формованому тоді Українському Національному Комітеті. В розмові з П. Шандруком він висловився так: «Будучи ініціатором формування Дивізії «Галичина», я дуже турбуюся її долею, і коли б УНК мав би їй допомогти, то його треба створити хоча б тільки для того». За згодою обох фракцій ОУН В. Кубійович став представником Західної України в УНК.

Після закінчення Другої світової війни В. Кубійович жив на еміграції у Німеччині і Франції, займаючись переважно науковою діяльністю. В 1947–1951 рр. – генеральний секретар НТШ, від 1952 р. – голова НТШ в Європі. Автор понад 80-ти наукових праць з географії України: «Територія і людність українських земель» (1935), «Атлас України і сумежних країв» (1937), «Географія українських і сумежних земель» (1938, 1943), «Українські етнічні групи Галичини» (1953) та ін.

Помер 1985 р. у Сарселло (Франція) на 86-му році життя.

Щойно тепер приходиться до частинної реалізації наших заходів. Чому доперва тепер? Бо німці не хотіли допустити українців на політичну арену навіть у найскромнішій мірі. Є дві німецькі системи щодо українців: Еріха Коха, зовсім негативна, і галицької влади, яка полягає на компромісі між ідеєю райху і потребами інших народів. Обі ідеї поборюють одна одну. На галицькому відтинку перемогла ідея співпраці, і це є перший конкретний вибір в українсько-німецьких відносинах. Та нова політика може бути точкою виходу до потягнень на Сході, якщо вона складе іспит зрілості...

Цей скромний почин не задовольняє наших бажань, але це справа сантименту. Холодний розум і тверезий життєвий і політичний реалізм, піддержаний досвідом трьох літ, каже нам бачити дійсність такою, якою вона є, а не розмальовувати її яскравими чи то темними фарбами, залежно від нашого настрою.

Ми є за творенням Дивізії, бо цього вимагає український інтерес. Наші користі такі: 1) ми включені в боротьбу з більшовизмом не як безіменні, 2) ми входимо на політичну арену, хоча і в скромній формі, а навіть на європейську, на світову, 3) ми рятуємо себе фізично, ми творимо зав'язок армії, 4) це може бути точка виходу для дальших планів, 5) лише в цей спосіб можемо творити під проводом українських старшин військову школу для української молоді. Ця школа дасть здисциплінованість, послух, одвертість, чесність, прямотинність, почуття відповідальності і інші вояцькі чесноти. Наша боротьба з Москвою набере офіційних форм. А що вийшло б, якщо ми не скористали б з цієї можливості? Перемогла б теза Коха і Гльобочніка. З цих причин беремося за справу, мимо того, що вона в таких скромних формах і що вона в частині нашої суспільності відгомону не найде.

Нема тут місця на негачію, але потрібне якнайбільш позитивне наставлення. Труднощі в реалізації цієї справи будуть і з сторони німецької (течія Коха), і з сторони української...

А щодо нашої молоді високих шкіл, я говорив, між іншим, що якщо вважаємо за доцільне висилати наших студентів вчитися у високих школах Німеччини, то чому ми не мали б висилати молодих людей вчитися в німців військового ремесла?

До цих міркувань треба ще додати. В час, коли приходило до організації Дивізії, поразка німців була ясна. Але програна німців не мала ще бути рівнорядною з виграною більшовиків. Можна було мати надію, що в Східній Європі прийде до хаотичних відносин, можна було мати надії на десант західних альянтів на Балканах, а в цих відносинах Дивізія могла відограти роль ядра української

національної армії. Ми мали теж деякі надії, що створення Дивізії може спричинити зміну німецької політики на східно-українських землях, що і на ці землі пошириться «політика Вехтера», яка дозволить і за межами Галичини творити українську силу, зокрема збройну. [...]

Відозва та заклик д-ра Володимира Кубійовича

Українські Громадяни!

Надійшла довго очікувана хвилина, що український народ знову дістане змогу із зброєю в руках виступити до боротьби проти найгірнішого свого ворога – большевизму. Вождь Великої Німецької Держави дав свою згоду на утворення окремої української добровольчої військової формації під назвою СС-Стрілецької Дивізії «Галичина».

Тим то мусимо використати цю історичну нагоду, мусимо якстій узяти в руки зброю, бо цього вимагає наша національна честь, наш національний інтерес!

Учасники визвольних змагань, старшини й вояки УГА!

Перед 22 роками Ви з глибоким жалем прощалися із зброєю тоді, коли вже встояти таки не було сили. Кров Ваших товаришів зброї, що загинули на Полі Слави, кличе Вас завершити почате діло, виконати велику обітницю, складену 1918 р. Ви мусите пліч-о-пліч з непереможною німецькою армією раз на завжди знищити большевицьку потвору, що ненаситно впивається кров'ю нашого народу та нечувано дикими засобами змагає до його повної руїни. Ви мусите помститися за неповинну кров мільйонів ваших братів позакатовуваних у казаматах НКВД, на Соловках, на Сибірі, в Казахстані, за мільйони братів позаголоджуваних на наших родючих насильно большевиками сколективізованих ланах.

Ви, що пройшли тернистий, але геройський шлях УГА, найкраще розумієте, що таке нерівна боротьба. Ви з'ясуєте собі, що проти такого ворога, як червона Москва, можна йти лише з ослоненими крилами, із запевненим вирядом та постачанням, іншими словами: лише пліч-о-пліч з армією, яка в силі розбити червону потвору. Недавні протибольшевицькі заходи європейських держав 1918–20 рр. незаперечно доводять, що в Європі є тільки одна держава, яка може перемогти СРСР, а саме – Німеччина. Цілих 22 роки із святою терпеливістю чекали ми святої війни проти диких червоних орд, що загрожували Європі.

Нічого сказати, що в цьому велетенському змаганні вирішується й доля українського народу. Тим то нам слід з повним розумінням

дійсності оцінити вагу теперішньої хвилини та взяти збройну участь у цій боротьбі. Тепер ця боротьба не є нерівна, та не є безнадійна. Тепер проти нашого відвічного ворога станула найкраща збройна сила світу.
– Тепер, або ніколи!

Львів, у травні 1943 р.

Українська молоде!

З особливою увагою звертаюся до Тебе та закликаю Тебе вступити до СС-Стрілецької Дивізії «Галичина».

Ти народилася в роках світанку великої Доби, тоді коли багром Крови і золотом Слави почала писатися найновіша історія України;

Коли батьки Твої і старші брати Твої перші та єдині в Європі підняли збройну боротьбу з найстрашнішим ворогом України й ворогом усього людства;

Коли брати Твої, такі гарячі, як і Ти, перші записали в рідну історію безприкладний у світовій історії геройський чин під Крутами;

Коли брати Твої вкривалися славою першого Зимового Походу на большевицьку потвору;

Коли перші вони – в «замирений» нібито вже Європі – пішли на большевицького окупанта у другому Зимовому Поході, вписуючи в рідну історію геройський чин Базару...

Тоді народжувалась Ти, тоді виростала Ти, як по всій Українській Землі раз-у-раз зривалися повстання проти большевицького окупанта, що страшною руїною, голодом, засланнями, тортурами, вбивствами намагався стерти наш народ з обличчя землі. Тоді й Ти, Українська Молоде, склала свої величезні святі жертви на вівтарі своєї Батьківщини. Ти горіла святим вогнем любови до Неї, для Неї Ти гартувала свого духа, готовилася на слухний час великої збройної розправи. Ти з тугою в серці, Ти з жаром у душі чекала тієї хвилини.

І ось вона – хвилина ця – надійшла.

Дорога Молоде, я вірю, що Твій патріотизм, Твоя жертвенність, Твоя готовість до збройного чину – це не голі слова, що це – глибоке, щире переконання та почування. Я вірю, що Ти глибоко пережила і зрозуміла болючий досвід визвольних змагань, що Ти добула з нього ясне почуття політичного реалізму, глибоке розуміння національного інтересу, тверду готовість до найбільших жертв для нього. Я вірю в Тебе, Дорога Молоде – і вірю, що Ти не програєш теперішнього Великого Моменту, що ділом доведеш перед цілим світом, хто Ти, чого Ти варта, до чого Ти здібна.

Українські Громадяни!

Я закликаю Вас до великої сторожкості! Ворог не спить! У пам'ятних 1917–1919 рр. ворожа пропаганда присипляла наш народ

силою великих слів про вічний мир, про братерство народів. Тепер ця пропаганда знову намагається викинути нам зброю з рук і розпускає серед нас безліч безглузких поголосок, безосновних здогадів, хворобливих мрій. Ви знаєте звідкіля йде ця пропаганда, яка її мета. Протиставтесь їй рішуче, навіть коли вона виступає під українським плащиком, зручно використовуючи несвідомих, збаламучених людей. Ви знаєте ціну зброї, тому я вірю, що при Божій допомозі Ви гідно складете іспит політичної зрілості, перед якою поставила вас історія.

Українські Громадяни!

Час вичікувань, час повних утоми страждань скінчився. Настала велика пора збройного чину і для нашого народу. Поруч героїської армії Великонімеччини та добровольців інших європейських народів виступаємо і ми до боротьби проти найбільшого національного ворога та смертельної загрози всього культурного людства. Справа свята й велика, тому вона вимагає від нас великих зусиль та жертв.

Я вірю, що ці наші зусилля і жертви – це твердий, але певний шлях до нашого Світлого Майбутнього.

*Д-р Володимир Кубійович
Провідник УЦК*

Отто Вехтер²

Маніфест до зброєдатної молоді Галичини

Населення Галичини дало неоднократно докази своєї вдячності, відколи німецький вояк прогнав у переможній боротьбі большевицького гнобителя. Галицький селянин, свідомий свого обов'язку, працював сильно і віддано, чим в немалій мірі допоміг до прохарчування Європи.

² Отто Вехтер народився 1901 р. у Відні; його батько був вищим старшиною в цісарсько-королівській австрійській армії (у роки Першої світової війни – генералом). За фахом – юрист. У 1923 р. вступив до SA, член Націонал-Соціалістичної Німецької Робітничої Партії (NSDAP) з 1930 р. У 1930–1934 рр. провадив політичну роботу у Відні. Був прихильником злуки Австрії з Німеччиною. Брав участь у подіях 1934 р. в Австрії (спроба захоплення влади австрійськими націонал-соціалістами). Після невдачі виїхав до Німеччини. Від жовтня 1939 р. – шеф управління Краківського дистрикту Генеральної Губернії. У 1942–1944 рр. – губернатор Галичини. Мав рангу групенфюрера СС.

Був щирим прихильником українців і українсько-німецької співпраці. Завдяки старанням О. Вехтера з урядів у Галичині було звільнено поляків й натомість впроваджено на посади українців з Допомогових Комітетів. Політичний режим в Галичині доби губернаторства Вехтера не можна навіть порівняти зі свавіллям адміністрації Коха в т. зв. Райхскомісаріаті «Україна».

Галицькі інтелектуальні та фізичні робітники по фабриках і шахтах, установах і конторах працювали віддано з усіх своїх сил. Ціла армія галицьких чоловіків і жінок, що працює в німецькій державі в хліборобстві і промисловості, готує хліб та зброю для перемоги.

Він був неначе відлигою після польських пацифікацій і знущань та наполегливого прагнення «запевнити польськість краю», а отже – дійсно пекельного нелюдського режиму неповних двох років советської окупації, коли людність Галичини масово втікала (легально під час переселенчої акції згідно з умовою А. Гітлера зі Й. Сталіном та пізніше нелегально попри прикордонну охорону НКВД з ризиком для життя) через новий кордон до Генеральної Губернії. Тільки вигнання більшовиків з Галичини в 1941 р. дозволило їм повернутися додому.

Будучи оборонцем українських інтересів перед найвищим керівництвом Великонімецького Райху і не поділяючи концепції здобуття перемоги «лише німецькими руками» О. Вехтер зумів домогтися в Берліні дозволу на творення української дивізії у складі Зброї СС. Ця ідея була не нова: на той час вже існували іншонаціональні та змішані дивізії СС, і в цілому цей експеримент був досить успішним. Особливо ж актуальною вона зробилася після поразки під Сталінградом, коли стало очевидним, що ресурси Німеччини вичерпуються і без допомоги інших народів годі сподіватися на перемогу у війні.

28 квітня 1943 р. губернатор Галичини О. Вехтер урочисто проголосив початок формування Галицької СС-Добровільної дивізії. Оскільки добровольців виявилось значно більше, ніж потребувала одна дивізія, то в кінці 1943 р. в керівництві СС зайшла ініціатива створення ще двох українських (галицьких) дивізій СС – панцерної «Лемберг» і гірської «Карпати» – таким чином мав постати цілий український корпус СС. Проте на заваді стала інерція думки в найвищому керівництві Райху, і цей задум не був утілений.

Після втрати Галичини в половині 1944 р. О. Вехтер виконував функції військового адміністратора в Італії, а в 1945 р. обняв уряд національних справ у головному управлінні СС. Він надалі утримував зв'язки з українцями і всіляко допомагав у різних справах. Зокрема, на початку квітня 1945 р., коли А. Гітлер наказав частково роззброїти українську дивізію, а на її основі створити німецьку парашутну дивізію, генерал О. Вехтер завдяки своїм впливам зумів не тільки домогтися скасування цього наказу, але й поповнення української дивізії ще 3000 вояків. Багато допоміг він і в справі визнання Українського Національного Комітету і творення Української Національної Армії. Він же всіма силами і доступними йому засобами, в тому числі через приватні знайомства, намагався урятувати українських вояків з усіх формацій по німецькому боці від видачі більшовикам (згідно зі злочинним пунктом Ялтинської угоди західних альянтів зі Сталіним про насильну репатріацію всіх «колаборантів»-громадян ССРР), а в першу чергу – вояків дивізії «Галичина», тоді вже Першої української дивізії УНА.

Після капітуляції Німеччини і закінчення війни О. Вехтер, ініціатор створення Української дивізії «Галичина», подався до Італії, де жив у монастирі *María dell' Anima*.

Помер від туберкульозу 1949 р. в Римі.

Раз у раз галицьке українське населення висловлювало бажання із зброєю в руках брати участь у збройній розправі німецької держави. Фюрер, визнаючи наставлення Галичини, вволив цьому бажанню включити себе до боротьби і дозволив на формування «СС-Стрілецької Дивізії Галичина». Кожний вояк цієї Дивізії одержить виряд, плату, харч і забезпечення своєї родини нарівні з німецькими вояками. Релігійне піклування добровольцями спочиватиме в руках українських священників.

Добровольці, як члени Дивізії, носять свою крайову відзнаку. При зголошеннях до Дивізії будуть мати першість ті добровольці, батьки яких славно боролись у рядах давньої цісарсько-королівської армії.

Галицько-українська молоде! Ти здобула собі цим право, ти є тим покликана до боротьби зі своїм смертельним ворогом, большевиком, до боротьби за віру і Батьківщину, за свої родини і рідні ниви, за справедливий, новий лад у переможній новій Європі.

Продовж сотень літ стояли твої предки на сторожі Європи перед навалою Сходу. У цій важній переломовій хвилині вияви знову мужність та готовість до боротьби.

*Д-р Вехтер
Губернатор галицької області*

**Інформаційне повідомлення газети «Станиславівське слово»
про свято дивізії «Галичина» у Станиславові 11 липня 1943 р.
«Ми готові до боротьби. Величає свято СС.
Стрілецької Дивізії Галичина у Станиславові»***

Дня 11 липня ц. р. відбулося старанно підготоване Українським Окружним Комітетом і цілим українським громадянством Станиславівщини Свято СС. Стрілецької Дивізії. Працями керував д-р Княжинський³ від Відділу Культурної Праці при УОК, а весь

* Станиславівське слово. Український популярний тижневик для Станиславівщини і Калущини. Неділя, 18 липня 1943 р., ч. 29 (94).

³ Антін Княжинський народився 1893 р. в Тисовиці на Бойківщині в родині священника. Дитячі та юнацькі роки провів у Самборі, де навчався в початковій та середній школах, потім студював філософію у Львівському університеті. Після закінчення вчителював у гімназіях Яворова, Дрогобича і Тернополя.

Події Першої світової війни, визвольні змагання українського народу, віра у можливість створення незалежної держави захопили у вир боротьби і молодого А. Княжинського, який разом з іншими українцями став січовим стрільцем, а згодом – старшиною УГА. В 1920 р. А. Княжинський ненадовго повернувся до Дрогобицької гімназії, потім майже 18 років був професором гімназії та вчительської семінарії в Самборі. Проявив себе добрим

тягар праці спочивав на ряді комісій, в склад яких входили комбатанти, представники Військової Управи і багато громадян зпоза Комітету. Мимо несприятливої погоди свято пройшло незвичайно величаво, поважно і гідно. В цьому святі взяло участь

організатором і вихователем молоді, зокрема у 1930-х рр. опікувався таємною хлоп'ячою організацією «Пласт».

Працював і на громадській ниві: був одним із засновників і перших активних членів товариства «Бойківщина», створеного в Самборі у 1927 р., багато зусиль доклав до випуску всіх одинадцяти чисел журналу «Літопис Бойківщини» (1931–1939 рр.). 1930 р. у Львівському університеті захистив докторську дисертацію, був членом НТШ.

Під час літніх канікул 1938 р. А. Княжинського перевели в Коломию на посаду професора, викладача української мови і пропедевтики філософії української державної чоловічої гімназії. А перед виїздом із Самбора одержав від громадськості звання почесного громадянина міста.

Влітку 1941 р. після початку німецько-радянської війни за наказом обласного українського уряду в Станиславові став головою Коломийської окружної української управи. Хоч, як сам зізнавався, «на цьому полі був дилетантом», все ж під його керівництвом було налагоджено громадське та господарське життя, впродовж трьох днів сформовано українську жандармерію, вирішувалось і багато інших справ. 10 серпня 1941 р. Коломийська округа перейшла до рук німецької адміністрації. Окружну українську управу було розформовано, а А. Княжинський став директором гімназії. Але вже за короткий час був заарештований гестапо, а після звільнення впродовж двох років працював референтом культури при Українському Окружному комітеті (УОК) в Станиславові.

1943 р. за наказом Українського Центрального Комітету (УЦК) переїхав до Нового Сонча (Польща), де керував роботою УОК, займався організацією переїзду сотень українців на захід, зокрема професорів Харківського і Київського університетів, яких УЦК поселив поблизу м. Криниці. Згодом А. Княжинський з родиною зупинився в містечку Клестернайбург, недалеко Відня, залишаючись в організаційній сітці УЦК.

Навесні 1945 р. Відень зайняли радянські війська, і саме під час Великодніх свят агенти спецрозвідки Красної Армії заарештували А. Княжинського, якого вважали членом «ЦК ОУН». Слідчі записали його як підданого Австрії і 17 червня 1945 р. разом з іншими арештантами перевезли до Москви. Луб'янка, Бутирська тюрма, сотні страшних кілометрів у переповнених товарних вагонах, голод, мороз, побої і важка праця в Сибірагу – через все це, як і тисячі українських політ'язнів, перейшов А. Княжинський, на довгих 10 років потрапивши за колючий дріт.

В 1955 р. після звільнення як підданий Австрії отримав дозвіл на виїзд до Відня, згодом з'єднався з родиною у Філадельфії. Там присвятив себе науковій та літературній діяльності, працював у редакції «Америки».

За короткий час видав соціологічно-етнопсихологічну працю «Дух нації» (Філадельфія, 1959 р.), книги споминів з років каторги: «В країні неволі» (Мюнхен, 1957 р.), «На дні ССРСР» (Нью-Йорк, 1959 р.), в яких на декілька років швидше від О. Солженіцина відкрив правду про сталінські табори.

Помер А. Княжинський 1960 р. Похований на українському цвинтарі Факс-Чейсі у Філадельфії, США.

біля 20 тисяч зорганізованого громадянства: комбатанти, добровольці, міське і сільське населення округи і школи. На святі взяли участь десятники боротьби за урожай, а врешті Українська Служба Батьківщині.

Ціле місто було багато прибране українськими й німецькими прапорами, німецькими державними гербами, українським гербом-тризубом, а головно відзнакою Дивізії – галицьким левом. Дуже гарно був прибраний дім УОК, Міської Бібліотеки, трибуна на площі А. Гітлера, трибуна на спортовім майдані за парком, трибуна перед Окружним Староством, а врешті багато приватних і державних будинків у місті. Вулиці, куди переходив похід, дома були прибрані прапорами, килимами, портретами А. Гітлера, тризубами, галицькими левами та повинню зелені. На площі А. Гітлера красувалися два великі леви, а поруч високих стояків з німецькими гербами видніли жовто-блакитні стояки, прикрашені левами і тризубом вгорі. Такі самі стояки красувалися повздовж вулиці Губернаторської і перед окружним староством, де відбувалася дефіляда перед п. Губернатором д-ром Вехтером. Все місто своїми прикрасами набрало святочного вигляду, а напливаюче зі всіх сторін до міста громадянство – організованими лавами, відділами кінноти, а то й неорганізованої публіки і все це заповідало велич свята, як то Станиславівщина святкує покликання до життя своєї збройної сили, що має стати до боротьби зі своїм відвічним ворогом жидо-більшевією. Вид струнких лав добровольців і комбатантів, які маширували головними вулицями міста, непроглядні лави організованого селянства – мужчин, жінок, які репрезентували те запілля Дивізії, яке своєю працею помагає громити азійську навалу на Європу – все те давало глядачеві запоруку, що це не солом'яний вогонь, а тверда мужеська постанова боротьби не тільки працею в запіллі, але й зі зброєю в руках за краще майбутнє українського народу. Готовість до боротьби – це провідна думка цього Свята.

Свято пройшло за точно устійненим пляном, з точним розподілом годин, а це для того, щоб не тратити даром часу і щоб населення, яке приїхало на свято спеціальними поїздами (з лінії Ворохти, Товмача й Калуша) могло на час ставитися до поїздів назад. Вже від год. 7-ої ранку почали напливати учасники свята зі спеціальних поїздів, фірами, а то й піхотою з поблиських сіл, заповняли заздалегідь призначені збірні пункти і на год. 11 ставилися точно на спортовому майдані за парком Ів. Франка. Всі станули стрункими лавами до полевої архіерейської Служби Божої, яку відправив Преосв. Єпископ Іван у

сослуженні о. Лабі⁴ зі Львова, о. Ректора Бойчука та двох священників-діяконів з Катедри. Точно о год. 11-ій приїхав на майдан п. Губернатор д-р Вехтер зі своїм почотом. На брамі привітав його Український Комітет, а малі діти вручили йому китицю квітів. Підчас Служби Божої співав хор «Бояна» під управою дир. Недільського, а після її закінчення оркестра відіграла релігійно-національний гімн «Боже Великий». Він могутньо лунав до неба понад тисячами приявних як гаряча молитва, заношена до Всевишнього за краще майбутнє українського народу. Заки похід установився, німецькі гості від'їхали до Німецького Дому на обід, щоб на час вернути на площу А. Гітлера, де мала відбутися друга частина свята. Лава за лавою напливали на площу учасники свята, сумежний город і вулиці заповняли маси народу, яких годі було всіх примістити на площі перед трибуною. Точно о год. 13.15 прибув на площу Губернатор д-р Вехтер зі своїм почотом, серед якого ми бачили адютанта Губернатора, шефа Уряду д-ра Бауера, полк. Бізанца⁵

⁴ Отець-митрат Василь Лаба народився 1887 р. в Бертишеві на Жидачівщині. Він пройшов шлях від завідувача парохії у Бібрці і Стрілках під час російської окупації (1914–1915 рр.), згодом у 1918–1920 рр. – начальний духівник УГА і генеральний вікарій Кам'янець-Подільської єпархії. В дивізії «Галичина» та інших військових частинах було 19 капеланів, які підпорядковувались генеральному вікарієві о. В. Лабі. Отець В. Лаба за дорученням Митрополічої консисторії знайшов відповідні кандидатури священників для душпастирської праці у дивізії «Галичина». Тривалий час творив на духовній ниві, займався науковою діяльністю в Німеччині, Голландії, Канаді. У 1964 р. став проректором Українського Католицького університету в Римі, а у 1968 р. – генерал-хорунжим УНАрмії. Помер 10 листопада 1976 р. в Едмонтоні (Канада). О. д-р В. Лаба залишив своє духовне надбання у наукових працях, зокрема, «Заслуги Митрополита Андрея перед українською богословською наукою» («Логос», 1955) «Митрополит Йосиф Сліпий як науковець і науковий організатор» («Логос», 1958), «Великий Митрополит Андрей. Його життя і заслуги» (УКУ, Рим, 1965) та багато інших (понад 200 досліджень).

⁵ Альфред Бізанц народився 1890 р. в Дорнфельді (тепер – Тернопілля Пустомитівського р-ну Львівської обл.). Німець за походженням, і галицький патріот з переконання. Під час Першої світової війни – кадровий офіцер австрійської армії. Від самого початку Визвольних Змагань в Галичині (листопад 1918 р.) – старшина Української Галицької Армії (УГА), командант Львівської бригади (сьома бригада групи військ «Південь»). Відзначився у Вовчухівській операції та Чортківській офензиві, якої був одним з організаторів. За успішні дії своєї бригади дістав ранг підполковника. Після переходу УГА за Збруч брав участь у поході об'єднаних українських армії на Київ – Одесу. Його бригада успішно діяла під час наступу на Київ. На початку 1920 р., здесятована епідемією тифу УГА була змушена тимчасово укласти союз з Червоною Армією і була переформована і переназвана на ЧУГА (Червона Українська Галицька Армія), що складалася з трьох бригад. Альфред Бізанц отримав командування 2-ю бригадою ЧУГА. У квітні 1920 р. під час спільного наступу поляків і Армії УНР на Київ проти червоних бригада

і членів Української Військової Управи зі Львова, кап. Пільштікера, СС. Бригадефюрера Ю. Тіра та нач. окр. староства д-ра Дресляра. Із українського громадянства крім представників УОК був також Преосв. Єпископ Іван.

перейшла фронт і вирушила на з'єднання з частинами наддніпрянської армії. Відтак вояки УГА були інтерновані поляками.

Між двома світовими війнами А. Бізанц займався господарством у своєму невеликому маєтку на Львівщині. Після упадку Польщі в 1940–1941 рр. був референтом українських справ у підвідділі населення і суспільної опіки в управлінні Генеральної Губернії у Кракові, а з осені 1941 р. – головою такого ж підвідділу в уряді галицького губернатора у Львові. На цих постах багато допомагав українцям і був дорадником німецьких чинників, зокрема губернатора Вехтера в українських справах: «Референтом від українських справ був полковник Альфред Бізанц з-під Львова, колишній старшина Української Галицької Армії. Хоч німець, але від років зв'язаний з українцями, добре ставився до наших домагань і щиро старався допомогти, де міг, на жаль його влада була дуже обмежена. Його бюро облягали з різними справами, він ходив там, кричав і розмахував руками, кожному «тикав» подружньому і на тому кінчалось. Людина він був доброго серця і не кривдив нікого, будь він українець, поляк, чи навіть і жид, хоч з тими останніми властиво не мав до діла». (Зиновій Книш, «Перед походом на схід» ч. II.).

В 1943 р. на доручення О. Вехтера А. Бізанц очолив Військову Управу «Галичина», яка здійснила організаційні заходи з формування дивізії «Галичина», і був її головою до кінця війни.

Очевидно в останніх днях війни і перших післявоєнних днях настав хаос, переможці встановлювали кордони своїх окупаційних зон на території Німеччини і Австрії, – і часто чоловік та його дружина з дітьми могли опинитися в різних окупаційних зонах. Вже з перших днів, як було заведено в «советському раю», більшовики встановили в окупованих ними землях жорстокий режим насильства, терору і репресій. НКВДисти хапали людей просто вдень на вулицях і вивозили їх на Схід. Навіть не завжди дотримувались якоїсь системи, а тільки справляли вказану їм «норму» щодо кількості відловлених. Тоді постраждало багато невинних людей, навіть цивільних, не причетних до жодної політичної чи військової діяльності.

У тих обставинах зважитись на відхід до советської зони окупації по своїх рідних означало великий ризик. В травні 1945 р. відбув таку подорож до большевицького загілля один з дивізійних капеланів – о. І. Нагаєвський. Він щасливо вернувся з дружиною і дітьми та описав цю свою пригоду у своїх «Спогадах польового духовника».

Пішов до советської зони в Австрії й А. Бізанц – шукати своєї дружини, але був схоплений советськими органами у Відні. З того часу не було про нього певних відомостей. Правдоподібно, був замордований НКВД або в кращому разі засланий. Примітка ч. 5 в українському виданні книжки Вольфа-Дітріха Гайке (Торонто – Париж – Мюнхен, 1970) пише, що А. Бізанц був «...зсланий; останні відомості про нього з початку 1950-их років». Натомість Леонід Муха в своїх спогадах «З Австрії на Колиму» (Львів, 2003 р.), де він докладно описує систему советських концтаборів, подає такі відомості про нього: «Помер в Москві у тюрмі в 1951 році (лист до родини)».

Окружний староста д-р Альбрехт привітав п. Губернатора довшою промовою і зложив звіт із свята. У своїй промові староста з'ясував стан, який заіснував по втечі большевиків із нашої ближчої батьківщини, підкреслив тісну співпрацю українського населення із німецькими властями, а заторкаючи постави української молоді сказав м. ін.: «Молодь має інші змагання, як старші. Це її право. І ті її змагання можуть тепер здійснитися, коли Фірер дозволив організувати СС. Стрілецьку Дивізію. Перед молоддю відкривається її майбутнє у промінному світлі. Вона прагне дістати зброю в руки. Вона тепер вже не буде тільки з зітханням прислухуватися споминам своїх комбатантів, не буде співати тільки старі козацькі пісні про подвиги козаків, ні, вона вже сама може вирушити проти свого ворога і всіх європейських народів, вона на постоях підчас маршу і при обозних вогнях складатиме нові пісні героїства і новими збройними чинами відновлювати давню славу... Із вогнем у очах, з гордістю крокує їх перших 5 тисяч нашої округи. Вони є найкращими із найкращих українського народу, на його шляху в світле майбутнє. Вони гордість наших міст і сіл. Ми, мужі німецького проводу такі ж молоді, як і Ви. Ми ведемо таку ж саму боротьбу проти спільного ворога. Ми розуміємо, як Вам це на серці! Але ми знаємо також, що за Вами піде ще багато Ваших товаришів, коли й вони зрозуміють, яка то сила повстає, коли свідоме українство получиться із німецьким проводом до спільного хотіння».

Від імені УОК промовляв о. проф. Микитюк, заступник голови. В своїй промові висказав найщиріші побажання від Комітету і українського народу п. Губернаторові та передав поздоровлення всім німецьким гостям. Свою промову закінчив словами: «Я можу Вас, Пане Губернаторе, запевнити, що ми всі, молоді і старі, інтелігенція і народ, працюємо і будемо працювати однодушно з німецьким народом в тому переконанні, що тут йде про життя, або смерть, в тій певності, що ця боротьба скінчиться перемогою над спільним ворогом. Ми прирікаємо допомогти до тої перемоги із напруженням всіх наших сил. Це наше приречення – це не порожнє слово! Ми це стверджуємо вже нашою працею і хочемо припечатати наше приречення також нашою кров'ю!». Після цього о. Микитюк звернувся з промовою теж до зібраних мас народу, підносячи вагу теперішньої хвилини і вагу творення рідної збройної сили. Свою промову закінчив окликом у честь Фюрера, п. Губернатора і д-ра Альбрехта, які від першого приходу на наші землі ставляться до нашого народу із зрозумінням його національних, культурних і економічних потреб, як теж окликом на честь українського народу, який розуміє вагу хвилини і стає до оборони народу від поневолення і заглади. Його оклики підхопили тисячні маси могутніми окликами Гайль! Слава!

Пан Губернатор д-р Вехтер, відповідаючи на привіти, виголосив з черги промову, в якій заявив, що завжди з радістю приходить у цю Округу, бо бачить у ній закутину, в якій ціле населення спільно працює з німецьким проводом, виконуючи свої повинності супроти держави не за страх, а в переконанні, що тією працею переможе найбільшого ворога людства. Українці пізнали на власній шкурі, хто це большевики і що вони готують для народів Європи. Тому тішить його та готовність українців також до збройної боротьби, до якої вони мають нагоду стати в рядах СС. Стрілецької Дивізії, рам'я об рам'я із німецькою армією. А звертаючись до комбатантів і до молодих добровольців заявив, що нинішнє свято є для нього вимовним доказом волі українців до боротьби із спільним ворогом.

Від імені Військової Управи промовляв інж. Хроновят про вагу творення власної збройної сили і про її вагу для майбутнього народу.

Цю частину свята закінчив полк. Бізанц короткою промовою та окликом в честь Фірера.

Весь час між промовами грала поліційна оркестра і співав станіславівський хор «Думка» під управою свого диригента, проф. Колесси. Відігранням державного німецького гимну закінчилася частина свята на трибуні.

В год. 14-ий уформувався похід до перемаршу до окружного староства в ось таким порядку: На чолі походу йшла трійка, яка несла національний прапор, а за нею поліційна оркестра. Потім ішли твердим кроком лави комбатантів Станіславова й округи під проводом полк. Банаха, з комбатантськими відзнаками. З черги крокували добровольці СС. Стрілецької Дивізії Галичина Станіславова й округи – волость за волостью, стрійно, із стрілецькою відзнакою на грудях. Всіх добровольців було біля 9 куренів, з прапорами і транспарентами – дивізійним левом. За добровольцями йшов великий загін Української Служби Батьківщині в зеленкуватих одностроях. За ними йшла оркестра з Ямниці, а за нею друга частина походу: шкільна молодь м. Станіславова, поодинокі Об'єднання Праці (учителів, купців, ремісників, промисловців, організоване жіноцтво й ін.). За містом ішло село: на переміну хлопці і дівчата, жінки і чоловіки – всі у мальовничих народних одягах. Особливо велике враження на німецьких гостей робили лави дівчат і жінок, їхні строї і гордий, самовпевнений хід під такт музики. Перед представниками влади передефілювали: Ямниця, Радче, Угорники, Лисець, Богородчанщина, Отинійщина та ін., кожне село інакше одягнене. І знову хвилева перерва у поході. Аж ось над'їжджає віз, запряжений

гарними кіньми, а на п'ятформі воза плуг – символ праці селянина на полі для прохарчування армії на фронті і батьківщини. За возом почалися лави десятників у боротьбі за врожай. Кожна волость з власним прапором і таблицею. За піхотинцям вирушила в похід бандерія: перший відділ на білих конях, всі їздили в білих сорочках і чорних шапках. Дальші лави кіннотників у темних строях, теж у чорних шапках. Похід десятників замикав другий віз, на якого п'ятформі зеленіло всякого роду збіжжя: пшениця, жито, ячмінь, овес. Цю частину походу організував окружний господарський керівник Сірк. При кінці походу грала третя оркестра з Тисьмениці.

Цілий похід тривав три години і закінчився дефілядою перед окружним староством. В год. 18-ий відбулася спільна вечерея в Німецькому Домі, в якій взяли участь також представники українського населення. Вечером всі гості пішли до українського театру на концерт хору «Думка», який під управу свого диригента відспівав низку найкращих пісень із свого репертуару.

Ціле свято лишило по собі милий спомин у всіх учасників і дуже причиниться до спопуляризування справи СС. Стрілецької Дивізії Галичина.

Василь Яшан

Дивізія «Галичина» у Станіславівській окрузі 1943–1944*

В місяці червні і липні 1941 року Станіславівську округу окупувала мадярська армія. Мадяри мали також нагляд над адміністрацією округи, що її на ділі виконували українці, і то до часу, коли в початку серпня того ж року управу від мадярів перейняли німці.

Українська молодь зайнятих теренів, перебуваючи під враженням, що твориться Українська Держава, нетерпеливо чекала на покликання до зброї. Але німці в той час думали ще самі завоювати світ і не квапилися давати зброї в руки «расово менше вартісного» населення окупованих теренів. Десь у листопаді 1941 р. німецька влада все таки проголосила набір до армії. До Станіслава з'їхалося кілька тисяч молодих українців, але скоро вони розчаровані вернулися з нічим додому. Німці, мабуть, тільки для спроби прийняли тоді всього кільканадцять добровольців, що

* Альманах Станіславівської землі. Збірник матеріалів до історії Станіслава і Станіславщини. Том I. / Ред.-упор. Богдан Кравців. – Видання Центрального Комітету Станіславщини. – Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто, 1975. – С. 152–162.

їх включено здебільша в різні допоміжні з'єднання німецької армії. Але вістки ширились і пізніше: раз хтось з самого Берліну привіз сплетню, що там вже пошито двісті тисяч одностроїв для українських вояків. Але то були радше побожні бажання, а не дійсність. Прийшов, одначе, час, що німці під проводом свого фюрера Гітлера мусіли платити за вчинені ними політичні й мілітарні помилки, за їхні душогубства, за всі злодіяння і злочини у відношенні до людей і народів.

В бойових діях німці втратили ініціативу, тяжко програли битву за Сталінград (кол. Царицин) і почали відступати. Вправді українські землі ще не були віддані і фронт з кінцем лютого 1943 р. ішов приблизно від Ленінграду на південь через Новгород над Ільменським Озером, Смоленськ, Орел, Білгород, Харків, ріками Дінцем, далі Міюсом до Озівського моря. Одначе скоро почались бої, в яких німці, хоч ставили сильний опір, не мали вже сили не то що йти вперед, але й хочби устabilізувати фронт. По якомусь часі німецькі армії, перевтомлені і здеморалізовані невдачами, ще скорше покидали окуповані перед тим території, ніж колись їх здобували.

За такої ситуації почали надходити до Станиславова в місяцях лютому і березні 1943 р. туманні вістки про заплановану українську військову формуцію. Щойно 19 квітня 1943 р. вістку про творення Дивізії «Галичина» привіз зі Львова і переказав у бюрах Союзу Громад при Окружному Старостві один з членів Українського Окружного Комітету. Вже наступного дня в домівці УОК о год. 18.30 вечора відбулися сходини колишніх українських військовиків, з участю яких 70 осіб. Голова УОК проф. Микола Лепкий дав такі пояснення:

У Львові на спеціальній конференції шеф уряду дистрикту Галичина д-р Отто Бавер подав до відома, що Гітлер дав свою згоду, щоб створити українську, галицьку військову частину-дивізію із яких 25 до 50 тисяч осіб; зголошення до дивізії добровільне. В склад мають входити добровільці українці у віці 20 до 25 років. Дивізія буде моторизована і кінна. У Львові вже працює в тій справі військова рада під проводом голови УЦК проф. д-ра Володимира Кубійовича. Буде вишкіл і будуть старшинські школи для молодих старшин.

На сходини зійшлися очевидно самі старші віком старшини, бо молодих старшин у нас не було; всі відчули, що це далеко не те, до чого змагаємо і в додатку надто пізно, але все таки вірили, що це буде деяке досягнення і що цю можливість треба в даних обставинах

використати. Настрій приявних був помірковано добрий. Зв'язковим для цієї справи, який мав би бути в контакті з Окружним Староством, вибрано інж. Ілька Поповича, який працював тоді в Управі міста.

Окружного старосту д-ра Альбрехта викликано в справі Дивізії до дистриктового уряду у Львові на день 28-го квітня.

Пропаганда і зголошення до Дивізії

Вже 29 квітня 1943 р. відбулась сесія волосних старшин і посадників, на яку запрошено представників УОК й українського духовенства. Анкета згл. нарада відбувалася в Окружному старостві о 11-ій годині перед полуднем. Промовляв д-р Альбрехт, який щойно вернувся зі Львова, інж. Гринів, працівник шляхового відділу, від комбатантів, а також окружний господар – німець Зірк. Всі очевидно обговорювали справу Дивізії. Відділ пропаганди при старостві одержав відозви губернатора в справі творення Дивізії і їх розділено приявним для дальшого використання.

Того самого дня увечері з'явився на двірці в Станиславові Мартинець, що їхав зі Львова до Надвірної. Його за наказом з Берліну вже вдруге арештували і він перебув у в'язниці у Львові яких 8 тижнів. Перед проголошенням творення Дивізії його і ще кількох товаришів звільнили і вони навіть взяли участь в церемонії з цього приводу. Всі вони були старшинами легіону «Нахтігаль», що діяв на Білорусі. Справа дивізії виглядала дуже актуальною й пильною і до пропаганди за нею крім цілого апарату Окружного староства, УОК та військово-уповноваженого притягнуто також начальників поодиноких громад, волосних старшин і посадників. Дня 30 квітня УОКомітет скликав сходуни в театрі ім. Франка на 12-ту год. в полудне. Зі Львова приїхав Михайло Добрянський: з'ясовував потребу створення дивізії тим, що це скріпить наше становище. Промовляв Ілько Попович, військово-уповноважений, і о. Володимир Микитюк від місцевого УОК. Дня 6-го травня 1943 р. увечері на сходах комбатантів приявні звітували про відбуті поїздки в терені. Зголошення до Дивізії ішли слабо. Точної евіденції зголошених ще не було зроблено. Вибрано комісію, яка мала зайнятись виготовленням летючок, закликів, а також вислати референтів на суботи і неділі на села для вербування добровільців.

Того ж дня пізнім вечером прибув до Станиславова полк. Альфред Бізанц, колишній старшина Української Галицької Армії, а з ним д-р Нойман і ще один старшина німець, що мав бути головою набірної комісії. Вони відбули нараду, що її відкрив коротким словом

д-р Бізанц. Ширше про пляновану Дивізію говорив д-р Нойман. Між іншим він сказав, що з деяких відділів будівельної служби (бавдінст) утекло 90 відсотків робітників. Губернатор проголосив, що обов'язані до будівельної служби, отже ті, які вже перебувають у відділах праці, або отримали візвання ставитися до відділів, не можуть голоситися до Дивізії, бо це спричило б дезорганізацію праці. Хто втік, може безкарно до 15-го травня 1943 р., вернутися до свого відділу. До Дивізії можуть зголошуватися тільки тоді, як вибудуть з будівельної служби. Робітники з Райху, що є на відпустці, не можуть зголошуватися в Дистрикті Галичина, але мають вернутися на місце своєї праці і там їм буде дана змога зголоситися до служби в Дивізії. Вояків української поліції приймати до Дивізії не можна, бо вони мають виконувати службу на місцях.

Бізанц попросив потім українців до окремої кімнати і поінформував, що хотів би у нашій окрузі починати асентерунок вже одинадцятого травня 1943 р. Йому пояснили, що в окрузі підготовка так розплянована, що скінчиться щойно з кінцем травня. Зголошення ідуть слабо через загальну знеохоту. В Товмачі, в додатку, протидіє польська пропаганда. Бізанцові ставили приявні різні питання в зв'язку з творенням Дивізії, що буде з нашими політичними в'язнями. Бізанц відповів, що їх частину вже звільнили, частину випустять і в тому напрямку ідуть заходи, але деякі з них таки залишаться в ув'язненні. Німецька влада має протоколи з різних засідань Бандерівської ОУН, які свідчать про відкрите вороже наставлення і протинімецьку діяльність. В таких випадках годі рахувати на звільнення.

Колишні старшини задержать ті військові ранги, що їх вони мали в австрійській і українській арміях. Всі зголошені до Дивізії добровільці із закінченою середньою освітою будуть трактовані як аспіранти і з них вийдуть молоді старшини. Де буде відбуватися вишкіл і де будуть кадри, ще не відомо.

На тій нараді вже спільно і німці й українці вирішили, що комісія почне набір найперше в Коломийській окрузі, а до Станиславова вернеться пізніше. Коломийська округа має чотири тисячі зголошених, а станиславівська сподівається, що буде мати до п'ять тисяч.

В неділю 9-го травня 1943 р., в годині 10-та ранку в театрі ім. Франка почалася велика маніфестація з приводу творення Дивізії. Говорив д-р Альбрехт, о. Микитюк й інж. Попович. Грала українська поліційна оркестра і співав хор «Думка». Багато людей, які не вмістились в театрі, стояли на площі перед театром. О дванадцятій годині оформився парадний похід, який перейшов вулицями Станиславова.

Наступного 10-го травня, почався перегляд річників 1920 до 1925 року народження, до праці в Райху. Хто з тих річників зголосився до Дивізії, не підлягав тому переглядові.

Почалася зусильна праця в окрузі. Агітували, переконували, говорили і німці і наші. Зголошення до Дивізії йшли різно. Кожний зголошений до Дивізії доброволець отримував на доказ того карту зголошення.

Набірна комісія і техніка перегляду

Набірна комісія, яка наперед розплянувала, де буде працювати мешканці яких, сіл чи міст в даних осередках мають являтися, почала працювати в Станиславові 15 травня 1943 року, в приміщенні пожежної сторожі. До праці притягнуто багато помічних українських сил. В склад комісії входило чотирьох німців, із яких один лікар поручник був головою комісії; інші німці були підстаршинами. До перегляду прийшли добровільці із міста Станиславова. Голова комісії погодився з окружним старостою, що з метою заощадити час, перед комісією не будуть допущені ті із зголошених добровільців, що їх потрібно для праці на місцях. Селекцію мав переводити сам окружний староста, або уповноважена ним особа. Перед початком набору, голова комісії зібрав на повір'ї старших віком добровільців і так «на око» багато з них висортував і відставив, а між ними багато колишніх старшин. Опісля так само посортував малих ростом і деяких відставив й інших призначив до перегляду.

Техніка перегляду була така: при вході вартувий пожежник впускав групи по п'ять до десять осіб, які входили до першої кімнати і виказувалися своїми посвідками зголошення. Дві помічні сили переглядали списки зголошених із даної місцевости і зазначували прибуття зголошеного. Окружний староста, або ним уповноважений відנותовував тих, що їх треба до праці на місцях. Чотири писарі виповняли сині анкетні карти, в яких вписували особисті дані. З тими картками зголошені ішли до дальших оглядин. Дальшою стадією вже властивих оглядин, коли добровільці вже роздгнулися, були поміри зголошених, що їх переводили два німецькі під старшини з нашими помічниками. При цьому німці перевіряли і «расу». Висліди вписувалися на анкетах. В дальших приміщеннях українські лікарі переводили лікарські оглядини. Двох їх було зі Львова, а третій був станиславівський окружний лікар д-р Іван Белей. Висліди перевірки і завваги лікарі нотували на окремих білих картках. По такій перевірці доброволець переходив до кімнати, в якій працював німець лікар, голова комісії, який рішав остаточно про прийняття зголошеного і давав на анкеті свій знак.

З тими документами ішли добровільці до дальших кімнат: до однієї неприйняті та всі реклямовані, що не переходили лікарських оглядин, а до другої здатні до військової служби. В тих кімнатах виповняли для них потрібні документи, а прийняті отримували додатково і відзнаку – галицького лева.

Першого дня зголошених прибуло досить багато. Того дня пройшло комісію яких 280 осіб, але відсоток прийнятих не був високий.

Наступного 16 червня, працівники комісії набрали вже вправи і праця пішла гладше. Добровільців з'явилося багато, так, що всіх не можна було оглянути. Яких сто відставлено на інший день.

Увечері вже в місті почали ширитися сплетні, що старшини по голосилися, але до війська не йдуть і реклямуються, тобто пробують звільнитися. Це мабуть було у зв'язку з тим, що голова комісії багатьох старшин старших віком, відставив без перевірки, як нездатних.

17-го червня переходили перегляд добровільці із волостей Пасічна, Боднарів й Угорники. 18-го червня, прийшли зголошені з волостей Черніїв і Лисець. Кількість зголошених була в двох днях досить добра, хоча не всі зголошені прийшли.

За чотири дні праці комісії в Станиславові переглянено понад дві тисячі добровільців, з-поміж яких прийнято около тисячу і триста чоловіків.

Праця комісії в Станиславівському повіті

Після Станиславова почався набір в околиці. Першим на чергу прийшов Єзупіль 19 червня 1943 р. В Єзуполі був гірший настрій. Зголошених було не багато, а ті, що прибули, отягалися, йшли до комісії без порядку. Вислід був загально слабший. Одне село Побереже стануло добре і в порядку.

Це був перший день, в якому комісія працювала без поспіху, не було стиску. На ніч комісія вернулася до Станиславова.

Раненько 20 червня комісія виїхала до Богородчан, де ставали з Богородчанської і Ляховецької волостей. Б обох волостях було 210 зголошених, стануло 177. Тому день був легкий, бо звичайно комісія плянувала обслужити денно около 400 осіб.

[...]

Свято Дивізії в Станиславові

В неділю, дня 11 липня 1943 р., в дощову погоду відбулось у Станиславові на грищі Каси Ощадности Свято Дивізії. В годині 11-ій з'явився губернатор д-р Отто Вехтер, якого при вході привітав голова УОК проф. Микола Лепкий хлібом і сіллю, що їх подали три жінки. На

площі Службу Божу в асисті численного духовенства, відслужив кир Іван Лятишевський⁶, єпископ-помічник. По Службі Божій почав формуватися уже під дощем похід. В поході йшли комбатанти, добровільці до Дивізії й Українська Служба Батьківщині (так називалася примусова праця в т. зв. частинах бавдінсту), а також відділ кінноти з довколишніх сіл. Похід затримався в середмісті, на площі біля пошти. Тут долучилися ще жінки і дівчата. О годині 13,15 хвилин з приготовленої трибуни, виголошено промови. Відкрив параду окружний староста д-р Альбрехт. Від УОК промову виголосив о. Володимир Микитюк. Говорив губернатор і від Військової управи у Львові інж. Михайло Хронов'ят. Закінчив полк. Бізанц. Німецькі промови перекладалися на українську мову. Як перестав дощ, учасники паради пішли походом вулицями Губернаторською, Коновальця, а біля двірця знову завернули на Губернаторську. Перед будинком окружного староства (будинок колишньої дирекції залізниць) від години 3-ої по полудні – губ. Вехтер в оточенні німецьких і українських представників приймав дефіляду. Перейшли ряди комбатантів, прийнятих до Дивізії добровільців, хлопці з будівельної служби, чоловіки, жінки і дівчата в народних одягах, а на кінці кіннота. Всі в дощі помокли і померзли, але йшли бадьоро, хоч похід тривав понад годину.

⁶ Владика Кир Іван Лятишевський народився 17 жовтня 1879 р. в Богородчанах (тепер – Івано-Франківської обл.). Закінчив Станиславівську гімназію і вступив на богословський факультет Львівського університету. В 1901–1905 рр. навчався у Віденському університеті, де 24 листопада 1905 р. здобув звання доктора теології. В 1905–1906 рр. навчався в Інсбруку та Фрібургу (Австрія). 20 жовтня 1907 р. рукоположений на священика. Від 1911 р. – професор церковної історії Станиславівської Духовної Семінарії. В 1920-ті рр. був катехитом станиславівських шкіл та гімназій. 4 липня 1927 р. владика Григорій Хомишин надав йому достоїнство крилошанина. На титулярного єпископа Акадейського обраний 24 листопада 1929 р. 26 січня 1930 р. хіротонізований на єпископа-помічника Станиславівського. Очолював Католицьку Акцію. Заарештований советськими органами 11 (12) квітня 1945 р. В 1946 р. засуджений на 5 років позбавлення волі, а в 1950 р. – повторний перегляд справи та новий вирок – «ув'язнення на поселенні». Заслання відбував у таборах Мерке (1947–1949) та Чулек-Тау (1949–1955) Джамбульської обл. Казахської РСР. 3 червня 1955 р. звільнений, повернувся до Станіслава. Постійно перебував під наглядом КГБ. Таємно хіротонізував о. Івана Слезюка у 1957 р. єпископом-коад'ютором.

Помер 27 листопада 1957 р. у Станіславі. 2001 р. беатифікований папою Іваном Павлом II.

Після походу на сесії волосних старшин і посадників д-р Альбрехт подав до відома, що в Тернопільську округу увірвалися советські партизани. То була перша вістка в Станиславові про появу загонів Ковпака, який в скорому часі почав «господарити» у Станиславівській окрузі.

О годині 19.30 відбувся концерт. Співав тільки хор «Думка». Багато співаків прийняті були до Дивізії і вони тим концертом прощалися з станиславівською українською публікою. Дуже скоро почали приходити поодинокі покликання до колишніх старшин, щоб вони явилися до служби в означених місцях.

Перші збірні покликання прийшли 13 липня 1943 р. і їх привіз зі Львова післанець. Покликаних було 305. Працівники Союзу Громад мусіли зараз же їх посортувати, поділити на староства і волості та поробити списки. Післанці з волостей вже чекали і їм ці візвання доручено для дальшої передачі. Доручено покликання і тим добровільцям, яких працедавці пізніше реклямували, а реклямаційні внески мала рішати Військова Управа у Львові, куди всі покликані мали явитися. Покликані мали виїздити до Брна, Штральзунду і Штетіна. 16 липня покликані явилися в Станиславові: їх приміщено в залі Сокола, а харчувалися вони в кухні УОК. Увечері їх прощали від УОК голова М. Лепкий, єпископ Іван Лятишевський і д-р Антін Княжинський. Дехто з покликаних був ще на концерті солістів в театрі ім. Франка, де співав Лев Рейнарлович і на скрипці грала молоденька Леся Деркач. В суботу 18-го липня о 3-тій годині після полудня покликані явилися на площі в середмісті, яка тоді звалася площею Гітлера. Почалися святочні прощання, в часі яких вже було чути відгуки гарматних пострілів, з півдня, як наслідок боїв з партизанами Ковпака. Відкрив і перший промовляв окружний господар Зірк, бо д-р Альбрехт, кілька днів перед тим виїхав на відпустку. Найбільш підхожу промову виголосив німецький старшина командант місця (Ортскомандант). Він сказав приблизно таке: Українські товариші, ви відходите на вишкіл, за вами закривається цивільне життя і починається військове; це життя для мужчини краще, бо мужчина, стає мужчиною щойно, як перейде військо. А на війні вояк має пам'ятати дві речі: свою рідну маму і свою батьківщину, тоді нічого злого йому не станеться, хоч би мав і своє життя посвятити. – Від місцевої військової управи говорив інж. Гринів. В супроводі оркестри помаршували добровільці на двірець і там розмістилися у військових товарових й одному особовому вагонах, які приготувала залізниця. Приїхав також транспорт з Чорткова, дехто з них приєднався до транспорту, а хто з них не хотів їхати товаровими возами, поїхав пізніше в ночі особовим поїздом. Транспорт від'їхав

до Львова о 6-ій год. вечора. День був гарячий, потюмилися і добровільці і ті, що їх прийшли прощати на двірці.

День перед тим, 16-го липня, прийшла дальша партія покликань разом 325 штук. Їх скоро посортували ті самі працівники і передали далі. Це були покликання прийнятих до Дивізії з самого Станиславова і близької околиці. Покликані мали їхати до Кракова через Львів і вони вже 19 липня о год. 7 рано від'їхали до Львова в чотирьох для них зарезервованих особових вагонах. Деякі добровільці не прийшли на час і їх в Соколі – збірному пункті нараховано 68. По полудні до поїзду додано два особові вагони і вони також від'їхали до Львова.

Від реклямованих, які вернулись зі Львова, прийшли перші описи дальших подій зв'язаних з першим транспортом. Поїзд станув аж у Ходорові, бо треба було відділити кілька вагонів, в яких їхали СС-и до Стрия і відчепити особовий віз, який загорівся. Дійшло до бучі, коли в ресторані на двірці дивізійникам не хотіли подати пива, хоч шинкували іншим гостям. У Львові ночували в касарнях, діставали військовий харч. В неділю 18 липня всі брали участь у святі. Була Служба Божа, похід на площу біля театру, де між іншим промовляв і губернатор. Потім дефіляда. По полудні почали від'їздити добровільці до місць призначення.

У Львові не була узглядна реклямація кол. старшини з Яблінки Тита Стефанова і посадника Товмача, Твердохліба, а адвокат д-р Жук з Надвірної не хотів користати з реклямації і не вернувся. Д-р Кофлер, заступник неприявного д-ра Альбрехта, дістав був доручення, мабуть від місцевого ґестапо, покликати 100 до 150 добровільців, які мали бути вжиті для вдержання порядку в окрузі. Кофлер звернувся в тій справі до дистрикту у Львові, а звідти прийшла очевидно заборона.

Дня 22 липня, прислала Військова Управа у Львові дальших 243 покликань. Всі покликані були обов'язані явитися у Львові дня 30 липня на 12-ту годину. Покликані від'їхали зі Станиславова дня 30 липня, о годині 4. 15 рано. По всяких вишколах в різних місцевостях покликані збиралися в Пусткові біля Дембці, в таборі зв. Гайделяґер.

Кошти праці Військової Управи у Львові покривав державний скарб, а кошти окружних і повітових уповноважених покривали Союзи Громад. Таке зарядження дистрикту прийшло до Станиславова 27 серпня 1943 року. Тоді також Військова Управа почала збіркову кампанію на культурну обслугу вояків Дивізії, яка 15 вересня 1947 року і дала 2 мільйона 300 тисяч золотих. Станиславів зайняв у збірці друге місце по Львові.

Дня 8 жовтня 1943 р. прийшло 1574 покликань для прийнятих до Дивізії із Станиславівської Округи. Їх розділено і з списками передано містам і волостям.

Того ж дня прибули до Станиславова полк. Бізанц, д-р Шульце і мґр. Михайло Кушнір. Увечері у приміщеннях УОК вони промовляли на сходах колишніх старшин, їх промови не були приємні. Творення Дивізії не іде так, якби повинно. Не являються покликані, деякі тікають. Губернатор Вехтер невдоволений і нарікає на українців, бо можливо Дивізія не буде повна або її розв'яжуть. Тільки Бізанц був оптиміст і твердив, що Дивізія буде. З промов було слідно, що між німецькою владою й українцями нема співпраці. Німці ідуть своїми шляхами і не розуміють, та й не хочуть розуміти бажань і змагань українців, а українці не вміють житися в існуючі обставини і їх для себе якнайкраще використати.

Дня 12 жовтня окружний староста вислав покликаним окрему пригадку, що мають обов'язково явитися 22 того ж місяця, бо інакше будуть трактовані як дезертири.

В суботу 16 жовтня, прийшло 1175 дальших покликань. Окружний військово-уповноважений, хоч вже дещо розбудував свій уряд, не міг дати ради. Тому знову Союз Громад виконав ту працю і перевів висилку покликань у терен округи. Реченець приїзду був визначений на 5 листопада 1943 р.

В неділю, дня 17 жовтня, по різних місцевостях округи скликано на сходи добровільців, покликаних на день 22 жовтня. На тих сходах промовляли делегати з Уряду військово-уповноваженого і відпоручники вислані від ОУК. Участь покликаних у сходах була звичайно слаба.

Покликані на 22 жовтня збиралися у Станиславові. Їх реєстрували в пожежній сторожі і в кіні «Вікторія», і призначували їм місця для нічлігу. З ними приїздили і деякі волосні старшини. Наплив був задовільний. Прибували добровільці ще й наступного дня в суботу. Для них у театрі ім. Франка, о год. 15, наші актори, скріплені акторами Київського Театру, дали ревію, а в годині 18,30 відіграли «Запорожця за Дунаєм». В оркестрі грало кілька мадярських вояків, а диригував мадярський лейтенант.

В неділю 24 жовтня, в гарний, соняшний день, на площі всередмісті біля пошти, відбулася відправа добровільців. Говорив д-р Альбрехт, о. Микитюк і полк. Бізанц. Оркестра грала німецький і український гимни. Від 3 по полудні, добровільці завантажувалися на двірці і від'їхали коло 17,30 вечором. На збірних пунктах зареєструвалася 1241 особа, а виїхало 1125 осіб. Транспорт від'їхав десь під границю Франції. У вагонах були печі, дрова, солома.

Для групи добровільців покликаних на день 5 листопада назначено сходи по містах і волостях в неділю 31 жовтня. З ними мали поїхати і ті, що з будь-яких причин залишилися від попередніх транспортів. На апель в неділю 31 жовтня з деяких сіл добровільці цілком не з'явилися.

В п'ятницю 5 листопада 1943 р. покликані з'їхалися у Станиславові. Їх реєстровано таки на двірці в міру того, як прибували поїзди. Від'їхали вони транспортом в суботу увечері, 6 листопада. Військово-уповноважений реєстрував спізнених добровільців Дивізії, і їх ще кілька днів пізніше відставляювано особовими поїздами до Львова.

Тодішні часи були дуже неспокійні. Крім решток комуністичних партизанів, що діяли розкинено майже по цілій окрузі, почало активізуватися також українське підпілля. Його члени і прихильники перемовляли зголошених до себе і перепиняли зголошення до Дивізії. Українське підпілля в окрузі, називалося тоді «Українською Народною Самообороною». Знову ж гестапо, якби умисно дуже скріпило свою протиукраїнську активність. Гестапівці оточували села, робили облави, в'язнили, відбували суди і без розбору розстрілювали людей, особливо молодь. А зі сходу почала напливати хвиля біженців, що дуже відчула Станиславівська округа.

В половині листопада 1943 р. прибули до Станиславова деякі старшини Дивізії, які одержали відпустки. Старшини артилерії, які, перейшовши вишкіл в Бенешові на Чехах, перебували в таборі Гайделяґер, казали, що артилерія Дивізії зможе бути готовою щойно пізньою весною 1944 року.

З листів і особистих зустрічей з тими, які верталися з Дивізії були такі інформації: основний вишкіл піхоти, відбувається в Гайделяґер. По інших місцях проходив вишкіл артилерії, кавалерії, панцерних ґренадирів та інших спеціальностей. Добровільці дивізійники назагал вели себе поправно. В таборі Гайделяґер були також такі, що нарікали на всіх і вся, на людей, на старшин, на тяжкий вишкіл, на Військову Управу, але також на їжу. Старшинам старшого віку важко було переходити модерний піхотний вишкіл. Гарно і добре представлялися дивізійники з середньою освітою, дещо слабше аспіранти на підстаршин. Один підстаршина при звіті твердив, що його до Дивізії взяли силою і тому він хоче вертатися додому. Були й такі, що викручувалися недугами й іншими причинами, щоб вирватися із Дивізії. Німці старшини і підстаршини поводитися з нашими вояками може й ліпше, як зі своїми, але очевидно були між ними винятки.

З кінцем листопада 1943 р. на сесіях посадників і волосних старшин, які відбувалися в повітах: Станиславів, Надвірна, Делятин, Товмач, Галич і Калуш (що його щойно прилучено до Округи) подавав до загального відома окружний староста, що стан Дивізії тепер 18 тисяч. Інформував, що набір до Дивізії знову відкритий і, хто хоче, може голоситися. Якщо українці виставлять і дві і три Дивізії, або і цілу армію, то їм це не зашкодить. Вишкіл Дивізії буде закінчений

навесну 1944 і тоді вона буде вжита на східньому фронті. Родини покликаних до Дивізії дістануть підмоги.

З нагоди Різдва в січні 1944 року, частина добровільців отримали відпустки і деякі з них приїхали у Станиславівську Округу. Для них в неділю 9 січня 1944 р., УОК, зглядно, військово-уповноважений влаштували прийняття в ресторані «Крим», очевидно з промовами і привітаннями. Добровільці співали, бавилися. Настрій у них був добрий і були вони доброї думки. Родини добровільців відвідували їх спочатку в Гайделягер, а коли опісля Дивізію перенесено до Нойгаммеру на Шлеську, то відвідини очевидно з обмеженнями, відбувалися і там.

З кінцем лютого 1944 року частини Дивізії переїздили через Львів на схід, правдоподібно в околиці, де були червоні партизани. Один курінь завітав до дистрикту і до нього промовляв губернатор. Мабуть в бою з партизанами на українсько-польському пограниччі, в одному з відділів Дивізії згинули наші два вояки з Станиславівської округи: Роман Андрійчик і Олекса Бобак, в дні 23 лютого 1944 року. Про їх смерть команда повідомила Окружне Староство, а воно в свою чергу повідомило родини з тим, що можуть взяти участь в похороні, який мав відбутися 26 лютого в Золочеві.

В тому часі з кінцем лютого 1944 р., лінія фронту на українських землях ішла приблизно від Дніпрового Лиману, через Корсунь до Шепетівки, а далі на південь від Поліських боліт, на Прип'яті, через околиці Рівного і Луцька; Ковель ще був у німецьких руках. У безпосередні фронтові бої увійшла Дивізія в місяці липні 1944 р. в районі Бродів.

Треба ще також згадати про бої частин Дивізії літом 1944 р. на Словаччині. Тоді партизани зайняли були частину Словаччини з Банською Бистрицею, як осередком партизанського руху, а також зайняли були Банську Щавницю. Щоб очистити зайняті партизанами терени, німці зайняли цілу Словаччину, роззброїли деякі частини Словацької Армії і розпочали безпосередню акцію очищення теренів зайнятих партизанами. В тій акції брали участь також частини Дивізії «Галичина». В половині жовтня 1944 р., бої проти партизан були настільки успішні, що була звільнена Банська Щавниця. В тому місті находилася команда даного відтинку фронту, а також була команда одного куреня Дивізії «Галичина», який тримав фронт у безпосередньому сусідстві Банської Щавниці. Так в самому місті, як в його околиці, було дуже багато наших скитальців, що їх були захопили партизани. Наші стрільці, як і команда помогли нашим втікачам в дуже великій мірі відістатися з тих небезпечних теренів і переїхати далі на Захід у спокійніші райони Чехо-Словаччини.

Євген Красінський
**Свято стрілецької дивізії «Галичина» у Станиславові
11 липня 1943 р. у світлинах**

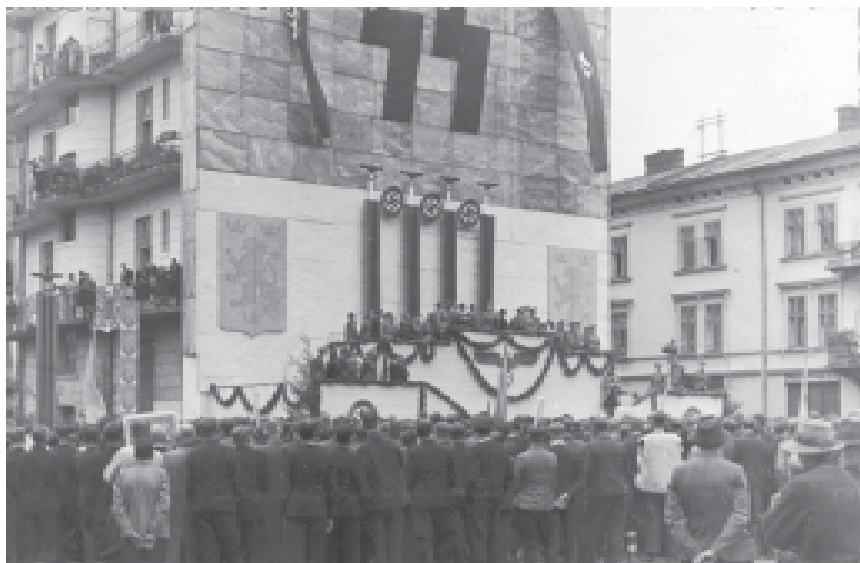

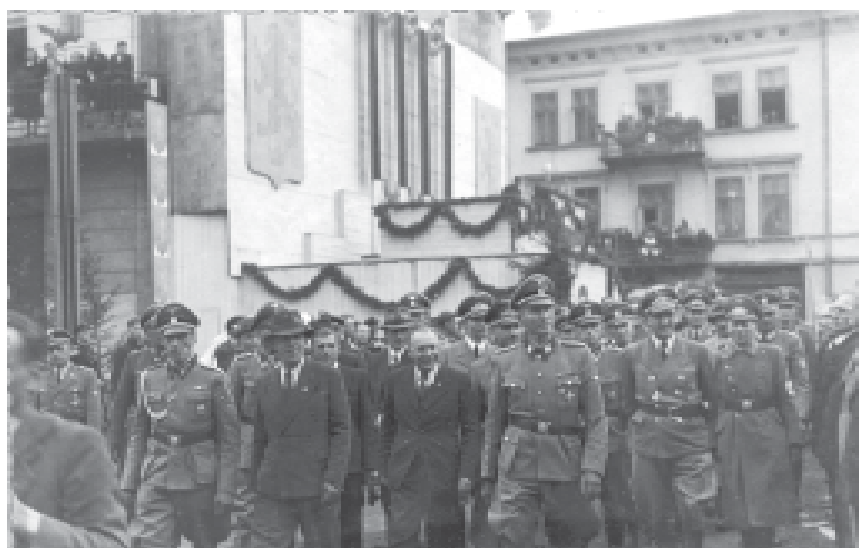

ЗМІСТ

Від упорядника	3
В. Кубійович. Початки Української Дивізії «Галичина»	13
Відозва та заклик д-ра Володимира Кубійовича	16
В. Кубійович. Українська молоде!	17
О. Вехтер. Маніфест до зброєздатної молоді Галичини	18
Інформаційне повідомлення газети «Станиславівське слово» про свято дивізії «Галичина» у Станиславові 11 липня 1943 р. «Ми готові до боротьби. Величає свято СС. Стрілецької Дивізії Галичина у Станиславові»	20
В Яшан. Дивізія «Галичина» у Станиславівській окрузі 1943–1944 ..	27
Є. Красінський. Свято стрілецької дивізії «Галичина» у Станиславові 11 липня 1943 р. у світлинах	39

*Свято
стрілецької дивізії «Галичина»
у Станиславові 11 липня 1943 р.*

*Документальні свідчення, спогади,
історичні світлини*

Упорядкування Івана Монолатія
За редакції Ярослава Довгана
Більд-редактор Зеновій Жеребецький
Верстка Стефанії Шеремети
Коректура Алли Журави, Лідії Левицької

ISBN 978-966-668-187-7 (№ 15)
978-966-668-149-5 (серія «Моє місто»)